ВОЛОЩЕНКО-ВІСЛОБОКОВА Ольга Миколаївна,
кандидат юридичних наук, ПП «Архівні інформаційні системи»

СУБ'ЄКТИ ЦЕРКОВНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН ТА ЦЕРКОВНА ПРАВОСУБ'ЄКТНІСТЬ

На сучасному етапі розвитку правової науки окремої уваги заслуговує визначення правових понять, категорій та інститутів такої специфічної системи права, як право релігійне, зокрема, право канонічне або церковне, яке, як вважається є, по-перше, найбільш розвиненим серед інших систем релігійного права, й, по-друге, таким, що найбільше вплинуло на розвиток права більшості європейських країн, в яких християнська церква діяла як впливова та важлива не тільки як суспільна, скільки політична інституція, завдяки чому мала можливість сформувати власну систему норм та правил, обов'язкових для виконання громадянами держав, в яких мала статус офіційної. Незважаючи на втрату офіційного статусу, відокремлення від держави у новітній період, церква та церковне право все ж продовжували розвиватись, виникали нові правові категорії, а отже, постала потреба визначення їх змісту відповідно до сучасного стану розвитку правової науки.

Питання, пов'язані з категорією правосуб'єктність у церковних правовідносинах досліджувались у науковій літературі такими сучасними вітчизняними вченими, як Оборотов І.Г., Лубський В.І., Лагодич М., Цвєткова Ю.В., Місевич С.В., Мацелюх І.А., Лук'янов Д.В., Вар'яс М., Барчук І.В. Оскільки визначення цих категорій перебуває у заємозв'язку з відповідними поняттями та термінами, розробленими сучасною теорією права, зміст яких розкрито у роботах таких сучасних вітчизняних правознавців, як Скакун О.Ф., Крестовська Н.М., Оніщенко Н.М., Зайчук О.В., Музика А.А., Ромашов Р.А., то при написанні цієї статті були враховані напрацювання зазначених авторів.

Метою цієї статті є комплексний аналіз та визначення змісту таких категорій, як суб'єкти церковних правовідносин та церковна правосуб'єктність з врахуванням сучасного рівня розвитку правової науки та юридичної термінології.

Методологію статті утворює комплекс таких методів, як формально-юридичний, який забезпечив пізнання категорій з позицій та в межах поняття права, виявлення та описання ознак досліджуваних категорій за допомогою правових характеристик. Діалектичний метод дозволив отримати повне та об'єктивне уявлення про категорії суб'єкти церковних правовідносин та церковна правосуб'єктність у межах розуміння їх історичної зумовленості, зв'язку з розвитком церковних відносин, культурою, світоглядом суспільства. Порівняльний метод, аналізу та синтезу покладені в основу пошуку зв'язків

між змістом досліджуваних категорій у церковних та державних (світських) правовідносинах та церковних правовідносинах православ'я та католицизму. Метод синтетичної методології надав можливість використати переваги різних підходів для загальної синтезації понять суб'єкти церковних правовідносин та церковна правосуб'єктність.

Якщо визначати суб'єктів церковних правовідносин, дотримуючись понять та категорій, розроблених сучасною теоретико-правовою наукою, варто спиратись на дефініцію, яку дає відома вітчизняна теоретик права Скакун О.Ф.: «суб'єкти правовідносин – це індивідуальні чи колективні суб'єкти права, які використовують свою правосуб'єктність у конкретних правовідносинах, виступаючи реалізаторами суб'єктивних юридичних прав і обов'язків, повноважень і юридичної відповідальності. Поняття правосуб'єктність означає передбачену нормами права здатність особи бути носієм прав і обов'язків, здійснювати їх від свого імені та нести юридичну відповідальність за свої дії» [1; 90].

Відповідно, якщо застосувати такий підхід до зазначених категорій у церковному праві, то в ньому можна виокремити таких суб'єктів права, як, по-перше, індивідуальні. До цих суб'єктів можна віднести християн – мирян, духовенство, ченців. По-друге, до окремої групи суб'єктів можна віднести органи церковного управління: вищі (собори, синод, тощо) та місцеві (єпархіальні збори, парафіяльні збори, тощо). По-третє, можна виділити таких суб'єктів, які в церковно-правовій літературі мають назву церква та її структурні одиниці. До них відносять митрополію, єпархію, парафію – у Православній церкви; та патріархат, вікаріат, префектуру, дієцезію – у Католицькій церкви. По-четверте, окрему групу суб'єктів утворюють об'єднання, спільноти віруючих: товариства, фонди, громади. Спеціальним індивідуальним суб'єктом є посадова особа. За церковним правом нею є Патріарх, Римський Папа, єпархіальний архієрей.

У сучасній науковій та навчальній літературі з теорії права правосуб'єктність визначається як самостійна правова категорія, змістом якої є передбачена нормами права здатність особи бути носієм прав і обов'язків, здійснювати їх від свого імені та нести юридичну відповідальність за свої дії [2]. Правосуб'єктність є передумовою виникнення правовідносин, являє собою сукупність правоздатності, дієздатності та деліктоздатності. Подібно до наведеної дефініції, правосуб'єктність у церковно-правовій сфері може бути визначена як здатність особи (фізичної та юридичної) бути носієм прав і обов'язків, здійснювати їх від свого імені та нести відповідальність за свої дії.

У церковному праві поняття фізичної особи та християнина збігаються. Католицький каноніст Джероза Л. зазначає, що в очах канонічного права є три

стани, рівні між собою: миряни, священнослужителі і ченці, але “кожному з них властиве власне покликання і перелік специфічних прав і обов’язків [3, 172]”.

Обсяг правосуб'єктності у кожного суб'єкта церковних правовідносин різний. Для індивідуальних суб'єктів він в основному залежить від певного віку та відсутності психологічних дефектів. Складовими правосуб’єктності суб'єктів церковних правовідносин також можна визначити правоздатність, дієздатність, деліктоздатність, хоча це чітко й не встановлене церковним правом.

Зокрема, правоздатністю суб’єкта церковного права – фізичної особи – можна назвати передбачену нормами церковного права здатність (можливість) християнина (мирянина, священника чи монаха) мати суб'єктивні права і виконувати суб'єктивні обов'язки. Правоздатність виникає з моменту хрещення, тобто вступу до церкви, який також є можливим через обряд приєднання, якого вимагають й Православна, й Католицька церкви для осіб, які вже пройшли обряд хрещення у інших християнських церквах. Такий обряд включає обов’язкове відречення від попереднього віросповідання. У Православній церкві це, наприклад, встановлює 95-те правило Трулльського собору та доповнення до нього. Хрещення надає всім рівні права, незалежно від статі, національності, походження, майнового стану, місця проживання, належності до органів управління та ін. Втрата церковної правоздатності відбувається у зв’язку зі смертю особи або відлученням від церкви чи відпадінням від неї [4; 112-117]. На правоздатність християнина, на відміну від дієздатності, не впливають вік, психічний та фізичний стан. Обмеження правоздатності християнина є можливим, подібно до обмеження цивільної правоздатності, внаслідок покарання, яке виявляється у позбавлені правоздатності не в цілому, а лише здатності мати деякі права — проходити певні обряди, бути залученим до церковного життя. Наприклад, за правилами Православної церкви, вчинення християнином навмисного вбивства карається забороною проходити церковні обряди протягом 20 років. Ненавмисне вбивство під час військового конфлікту вважається вчиненим з крайньої необхідності, а тому покарання за нього є м’якшим, ніж за ненавмисне вбивство – три роки відлучення від таїнств (13 правило Василя Великого) [5, 45]. За Кодексом канонічного права Католицької церкви заборона проходити таїнства як вид покарання зазначено у канонах 1331 та 1332 [10].

Церковна правоздатність фізичних осіб може бути загальною (у мирян) і спеціальною (у кліриків та монахів).

Як справедливо зазначає сучасний вітчизняний дослідник канонічно-правових питань Оборотов І.Г., «спеціальна канонічна правоздатність

набувається для кліриків з моменту їх хіротонії (для дияконів, ієреїв та єпископів), хіротесії (для іподияконів, читців, півчих тощо) або постригу (для ченців та чорниць). Втрата спеціальної канонічної правоздатності відбувається у зв'язку зі смертю або виверженням із священного чину внаслідок накладення покарання за вчинення канонічного правопорушення – обидві підстави є безумовними, оскільки священний сан, за 3-м правилом Василя Великого, не повертається, якщо його було знято. Є й тимчасове обмеження правоздатності у вигляді заборони священнодійства» [6; 217-226]. Подібні норми щодо католицького духовенства встановлені канонами 290-293 Кодексу канонічного права. Для православних ченців втрата спеціальної канонічної правоздатності відбувається, як й для духовенства, лише у зв'язку зі смертю або відлученням від церкви за вчинення канонічного правопорушення, тоді як у Католицькій церкви передбачена можливість для особи зняття обов’язків ченця за наявності поважних причин та одержання відповідного дозволу від Апостольського Престолу (канони 686-704).

Категорію *дієздатність* сучасна теорія права визначає як здатність суб'єкта права (громадянина чи організації) набувати і здійснювати своїми діями юридичні права та породжувати для себе юридичні обов’язки [7; 207-208]. Відповідно, *церковною дієздатністю* можна назвати передбачену нормами церковного права здатність суб’єкта (християнина або об’єднання християн) самостійно, своїми усвідомленими діями здійснювати (використовувати і виконувати) суб'єктивні права та обов'язки.

Формальними критеріями дієздатності у сучасному вітчизняному праві визнаються: 1) досягнення 18-річного віку; 2) вступ у шлюб до досягнення офіційного повноліття [8; 583-584]. Дієздатність християнина, подібно до права держави, буде залежати від віку, фізичного стану особи, а також інших особистих якостей людини, що з'являються у неї в міру розумового, фізичного, соціального розвитку. Дієздатність визнається лише за правоздатними суб'єктами. Зміст (обсяг) дієздатності християнина та момент її виникнення зумовлюються церковною традицією. Зокрема, шлюбне церковне право Католицької та православних церков встановлює вік укладання церковного шлюбу, беручи до уваги закони тієї держави, на території якої діє церква. Це встановлюють норми внутрішнього церковного законодавства кожної Православної церкви та канон 1072 Кодексу канонічного права Католицької церкви. Варто згадати, що збірники правил, приписів, канонів та цивільних законів щодо церкви доби середньовіччя, авторитет яких тривалий час визнавала Православна церква Московського Патріархату, встановлювали мінімальний вік укладання шлюбу для осіб жіночої статі 12 років, для чоловічої – 14 років (відповідно до збірника “Прохірон”, створеного за

наказом візантійського імператора Василя Македонянина (879 р.). Для підготовки до чернечого життя канони православної церкви встановлюють мінімальний вік 10 років (40-е правило Трулльського Собору), а для виголошення самих чернечих обітниць – 17 років (18 правило Василя Великого) [9]. За чинними нормами Кодексу канонічного права Католицької церкви, не допускаються до вступу у чернече життя особи, молодші 17 років (Канон 643), хоча повнолітніми, повністю дієздатними визнаються особи, що досягли 18 років (Канон 97, 98) [10]. Щодо вчинення деяких дій, посвячення у сан та заняття певних церковних посад, церковне право встановлює вимоги більш зрілого віку (14 та 15 правило Трулльського собору). Отже, можна стверджувати, що повна дієздатність за церковним правом настає з моменту громадянського повноліття.

Дієздатність духовенства та ченців за обсягом суб'єктивних прав та обов'язків можна визначити як *спеціальну* – обумовлену спеціальним правовим статусом суб'єкта [11; 144]. Володіння такою спеціальною дієздатністю є наслідком їх спеціальної правоздатності та наявності спеціальних повноважень, наданих компетентними церковними органами на здійснення конкретних функціональних повноважень. Так, для духовенства спеціальна дієздатність передбачає, у православ'ї, заборону єпископам вступати у шлюб або перебувати у шлюбних відносинах, що встановлює вимога дотримання цнотливості після посвячення (хіротонії) (12-е правило Трулльського собору). Перед посвяченням, якщо така особа перебувала у шлюбі, вона зобов'язана припинити його. У Римо-Католицькій церкви обмеження права укладати шлюб, перебувати у подружніх зносинах, тобто обов'язок цнотливості, має виконуватись всіма кліриками, а не лише єпископами (канон 277). Щодо дотримання цього обов'язку духовенством Греко-Католицької церкви, збережено дію 12-го правила Трулльського собору (канон 373 Кодексу Канонів Східних Церков). Спеціальна дієздатність духовенства також передбачає заборону балотуватись та бути обраними до складу законодавчих, судових органів державної влади, брати участь в роботі органів державного управління (Апостольське правило 6, 81; канони 278, 285), за виключенням випадків виконання представницьких функцій у складі цих органів для забезпечення інтересів церкви за умови надання нею таких повноважень. Крім того, клірикам заборонено брати участь у складі політичних партій та профспілок, виконувати військовий обов'язок (11-е правило Двукратного собору; 7-е правило Халкідонського собору; канон 287, 289). Якщо законодавство держави, на території якої діє церква, встановлює можливість проходження альтернативної служби особами, релігійні переконання яких не дозволяють виконувати військовий обов'язок, церковні

норми приписують скористатись цим. Проте, у випадку проведення мобілізації та (або) введення воєнного стану, необхідності збройного захисту від зовнішньої агресії, клірики мають підпорядковуватись внесеним змінам у державні законодавчі приписи, хоча, переважно, їх діяльність у складі військових частин полягає у виконані ними обов'язків військових священників – капеланів [12] [13]. В Православній церкві такі норми, переважно, містяться у внутрішньому церковному законодавстві, в Католицькій церкви – врегульовані канонами 289, 569. Поєднувати обов'язки священника канонічні правила забороняють з банківською діяльністю (4 правило Лаодикійського собору), торгівельною діяльністю, особливо торгівлею алкогольними напоями (18 правило Карфагенського собору; 9 правило Трулльського собору), а також виступати поручителем у приватних справах, займатись підприємницькою діяльністю (3-е правило Халкідонського собору – для православних церков), відвідувати та брати участь у розважальних заходах, особливо азартних іграх (24 правило Трулльського собору). Подібний обсяг спеціальної дієздатності для кліриків Католицької церкви встановлено канонами 285, 286.

Дієздатність осіб, що виголосили чернечі обітниці, теж можна визначити, як спеціальну. Церковні норми встановлюють для них, по-перше, заборону вступати у майнові та шлюбно-сімейні правовідносини, оскільки спосіб чернечого життя зобов'язує відмовитись від власності (обітниця бідності), вільного волевиявлення у переважній більшості його проявів (обітниця послуху) та від статевого життя (обітниця цнотливості), а отже, від шлюбних відносин (6 правило Двукратного собору; канон 1088). Заборонено ченцям звершувати церковні таїнства (звісно, у випадку відсутності ще й священницького сану), бути хрещеними батьками, опікунами чи піклувальниками, повіреними у справах щодо розпорядження майном не за дорученням керівництва монастиря (3 та 4 правило Халкідонського собору). По-друге, канонічні правила встановлюють обмеження для ченців у виконанні військового обов'язку, здійсненні управлінських повноважень в органах державної влади (6, 20, 81, 83 Апостольські правила; 3, 16 IV Вселенського собору; 21 правило Трулльського собору; 10 правило VII Вселенського собору; 16 Карфагенського собору; 11 правило Двукратного собору). Отже, маючи намір стати ченцем, особа має здійснити необхідні правочини щодо розпорядження майном, припинити шлюб, передати опіку та піклування іншим особам, звільнитись з державної чи військової служби. В Католицькій церкви дії щодо майна осіб, які мають намір стати ченцями, врегульовано каноном 668.

Дієздатність мирян є загальною. Це передбачає, що особа самостійно може реалізувати основні суб'єктивні права та обов'язки, здійснення яких не

ставиться в залежність від спеціального правового статусу. Як виключення, за надзвичайних обставин, миряни можуть виконати обов'язок священника, зокрема, провести хрещення, проте, завершити таке таїнство має все-таки священник за першої можливості.

Хоча у церковному праві немає чітко визначеної правової категорії *абсолютної недієздатності*, але за обсягом елементів можна визначати, що церковною владою абсолютно недієздатною може бути визнана повнолітня особа внаслідок психічної хвороби. За відсутності здатності усвідомлювати свої дії і керувати ними, за церковними нормами, особи не можуть укладати шлюб. В цьому випадку церковні правила Православної церкви приписують керуватись нормами шлюбно-сімейного права тієї держави, на території якої діє церква [14; 36]. В Католицькій церкви таку норму встановлює канон 1095. Також зазначені особи не можуть бути посвячені (79-е Апостольське правило – у Православній церкві; пар.1 канону 241 – в Католицькій церкві), виголошувати чернечі обітниці (40-е правило Трулльського собору – у православних; канон 689 Кодексу канонічного права Католицької церкви).

В інших випадках відсутність у дітей і психічно хворих власної дієздатності заміняється дієздатністю інших, спеціально визначених осіб — батьків, опікунів або піклувальників. Замість правоздатної, але недієздатної особи за церковним правом може виступати її законний представник.

Ще однією складовою правосуб'єктності сучасне право визначає *деліктоздатність*, передбачену нормами права здатність особи нести юридичну відповідальність за вчинення протиправних дій [15; 145]. У теорії права з категорію деліктоздатність пов'язане поняття осудності, тобто здатності фізичної особи під час здійснення суспільно-небезпечного діяння усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними [16; 372]. У церковному праві також присутнє поняття здатності нести відповідальність за вчинення дій, що порушують церковні канони, норми, правила, а також поняття осудності. Так, за Кодексом канонічного права Католицької церкви, неосудними є особи, які "зазвичай не в змозі користуватися здоровим глуздом" або з інших, визначених канонами причин, були нездатні усвідомлювати свої дії під час скоєння злочину (канони 1322-1325). Віком настання церковно-правової відповідальності визначено 16 років (Канон 1323). Канони, якими керуються православні церкви не містять деталізації понять деліктоздатності та осудності. Лише у тлумаченнях Отців церкви, які також є джерелом канонічного права, зокрема, у тлумаченнях Іоанна Златоуста, зазначено, що "одержимий / божевільний" не відповідальний за свої слова і вчинки, й не слід ототожнювати одержимого (божевільного) з його божевіллям, дивитись на

них як на винних, судити їх: “Бог турбується … про кожну людину зокрема..., про... біснуватих, які… збережені великим піклуванням” [17].

Щодо категорії правосуб’єктності юридичних осіб за церковним правом, то розглядаючи її з точки зору сучасної теорії права, зазначимо, що вона, «*правосуб’єктність юридичних осіб (колективних суб’єктів правовідносин)* визначається як правоздатність, дієздатність та деліктоздатність державних і недержавних організацій: державних органів, державних підприємств і установ, громадських об'єднань, господарських товариств (корпорацій), комерційних організацій, підприємств, релігійних організацій та ін.» [18]. За аналогією можна визначити, що *церковною правосуб’єктністю юридичних осіб (колективних суб’єктів правовідносин)* є правоздатність, дієздатність та деліктоздатність церковних організацій та об’єднань християн: церковних органів (колегіальних та неколегіальних), чернечих об’єднань, клерикальних об’єднань, об’єднань мирян, тощо. У церковних органів та об’єднань – суб'єктів права – як правило, немає розриву між правоздатністю і дієздатністю. Правоздатність, дієздатність і деліктоздатність юридичної особи у церкві виникають одночасно. За Кодексом Канонічного права Католицької церкви, набуття такої правосуб'єктності юридичною особою встановлюється особливим документом (декретом), виданим повноважною владою (Канон 116). Згаданий Кодекс також розрізняє публічні об'єднання (передусім, це суб’єкти владних повноважень) та приватні об’єднання (об’єдання вірян, які для отримання статусу юридичної особи мають подати на затвердження до вищої церковної влади статут та отримати від цієї влади правовстановлюючий документ – декрет) (Канон 322).

Можна стверджувати, що правоздатність юридичних осіб церковного права також може бути *загальною* та *спеціальною*. *Загальна правоздатність* передбачає можливість наявності певних прав та обов'язків, сумісних з сутністю суб'єкта. Таку правоздатність у церкві мають церковні юридичні особи, якими є об'єднання, організації, що мають відокремлене майно, можуть від свого імені набувати майнові та особисті немайнові права і нести обов'язки, бути позивачем і відповідачем у церковному та державному суді. Наприклад, юридичними особами в Католицькій церкви є церкви свого права, зокрема, Східні Католицькі церкви - двадцять три східно-християнські sui iuris (автономні) окремі церкви Католицької церкви, серед яких Українська Греко-Католицька церква, а також провінції, єпархії, екзархії та інші інститути (канон 920). У Православній церкви юридичними особами є церковні утворення, такі як митрополія, парафія, монастир, духовний навчальний заклад, товариство, асоціація, тощо. Згідно з положеннями Статуту Православній Церкві України, юридичними особами є Митрополія (п.7

розд.6), управління єпархії (п.4 розд.7), парафія (п.2 розд.8), монастир (п.8 розд.9), тощо [20].

В сучасній юридичні літературі зустрічаємо точку зору, згідно з якою «спеціальна правоздатність юридичної особи означає наявність у суб'єкта прав та обов'язків згідно з цілями, зазначеними в її установчих документах. Діяльність юридичних осіб зі спеціальною правоздатністю визначається цілями і завданням, які зафіксовані у відповідних статутах і положеннях, та виникає в момент утворення тієї чи іншої організації і припиняється разом з її ліквідацією»[19, 304]. Відповідно до цього твердження можна визначити, що юридичними особами зі спеціальною правоздатністю у церкві можуть бути монастирі, духовні заклади освіти, церковні братства, у статутах яких встановлюються спеціальні цілі та завдання їх діяльності.

Правосуб'єктність юридичної особи церковного права може бути обмежена лише за рішенням повноважної церковної влади. Припиняється правоздатність і дієздатність юридичних осіб одночасно — з моменту припинення юридичної особи, якщо повноважна влада законно ліквідує (скасовує) її або якщо вона не діє протягом ста років. Приватна юридична особа, крім того, “припиняє своє існування” якщо, відповідно до статуту, буде розпущено саме об'єднання, або ж, якщо за рішенням повноважної влади, саме об’єднання припинить існувати відповідно до статуту (канон 120). Православні церкви загалом дотримується такого ж порядку надання та припинення повноважень юридичних осіб, встановлюючи цей порядок у своїх внутрішніх церковних документах. Наприклад, згідно з Статутом ПЦУ, вирішення питання про відкриття та припинення монастиря належить Священному Синоду (п.5 та п.38 розд.9), закладів вищої духовної освіти – Київській Митрополії ПЦУ (п.3 розд.10), а припинення або ліквідація – Священному Синоду (п.37 розд.10), заснування та ліквідації парафії – зборам вірян «за благословення єпархіального архієрея» (п.6 та п.39 розд.8).

Отже, суб’єктами церковних правовідносин є індивідуальні чи колективні суб'єкти права, які використовують свою правосуб'єктність у правовідносинах, виступаючи реалізаторами суб'єктивних прав і обов'язків, повноважень і відповідальності, встановлених церковними нормами. Категорія правосуб’єктність у церковно-правовій сфері може бути визначена як здатність особи (фізичної та юридичної) бути носієм прав і обов'язків, здійснювати їх від свого імені та нести відповідальність за свої дії. Складовими правосуб’єктності суб'єктів церковних відносин можна визначити правоздатність, дієздатність, деліктоздатність, хоча це чітко й не встановлене церковним правом.

Церковна правоздатність фізичних осіб може бути загальною (у мирян) і спеціальною (у кліриків та монахів). Правоздатністю суб'єкта церковного права – фізичної особи – можна назвати передбачену нормами церковного права здатність (можливість) християнина (мирянина, священника чи монаха) мати суб'єктивні права і виконувати суб'єктивні обов'язки. Вона виникає з моменту вступу до церкви через обряд та таїнство хрещення або обряд приєднання для осіб, що вже пройшли хрещення в іншій християнській деномінації. Втрата церковної правоздатності відбувається у зв'язку зі смертю особи або відлученням від церкви чи відпадінням від неї. Можливим є обмеження правоздатності християнина, яке виявляється у позбавлені правоздатності не в цілому, а лише здатності мати деякі права — проходити певні обряди, бути залученим до церковного життя, яке застосовується як покарання за певні злочини.

Спеціальна канонічна правоздатність набувається для кліриків з моменту їх хіротонії (для дияконів, ієреїв та єпископів), хіротесії (для іподияконів, читців, півчих тощо) або постригу (для ченців та чорниць). Втрата спеціальної канонічної правоздатності відбувається у зв'язку зі смертю або виверженням із священного чину внаслідок накладення покарання за вчинення канонічного правопорушення. Є у церковному праві й тимчасове обмеження спеціальної правоздатності у вигляді заборони священнодійства.

Церковною дієздатністю можна назвати передбачену нормами церковного права здатність суб'єкта (християнина або об'єднання християн) самостійно, своїми усвідомленими діями здійснювати (використовувати і виконувати) суб'єктивні права та обов'язки. Дієздатність християнина за церковним правом залежить від віку, фізичного стану особи, а також інших особистих якостей людини, що з'являються у неї в міру розумового, фізичного, соціального розвитку. Дієздатність визнається лише за правоздатними суб'єктами. Зміст (обсяг) дієздатності та момент її виникнення зумовлюються церковною традицією з врахуванням правових нормам тієї держави, на території якої діє церква.

Норми, приписи та канони, якими керуються християнські церкви, не містять деталізації понять деліктоздатності та осудності, але за сукупністю елементів зазначені категорії все ж можна виокремити. Церковним правом встановлена міра відповідальності за вчинення дій, що порушують церковні канони, правила. Також є поняття осудності. Варто зазначити, що осудність фізичної особи не завжди передбачає її повну дієздатність.

Дієздатність духовенства та ченців можна визначити як *спеціальну* – обумовлену спеціальним правовим статусом суб'єкта, наслідком їх спеціальної правоздатності та наявності спеціальних повноважень, наданих

компетентними церковними органами на здійснення конкретних функціональних повноважень. Так, для духовенства спеціальна дієздатність передбачає неможливість вступати у шлюб або перебувати у шлюбних відносинах (у православ'ї лише єпископам, у католицтві – всім священникам), балотуватись та бути обраними до складу законодавчих, судових органів державної влади, брати участь в роботі органів державного управління, за виключенням випадків виконання представницьких функцій у складі цих органів для забезпечення інтересів церкви за умови надання нею таких повноважень. Також клірикам заборонено брати участь у складі політичних партій та профспілок, виконувати військовий обов'язок. Спеціальна дієздатність ченців утворюється заборонами вступати у майнові та шлюбно-сімейні правовідносини, звершувати церковні таїнства (звісно, у випадку відсутності ще й священницького сану), бути хрещеними батьками, опікунами чи піклувальниками, повіреними у справах щодо розпорядження майном не за дорученням керівництва монастиря. Канонічні правила встановлюють також обмеження для ченців у виконанні військового обов'язку, здійсненні управлінських повноважень в органах державної влади.

Церковною правосуб'єктністю юридичних осіб (колективних суб'єктів правовідносин) є правоздатність, дієздатність та деліктоздатність церковних організацій та об'єднань християн: церковних органів (колегіальних та неколегіальних), чернечих об'єднань, клерикальних об'єднань, об'єднань мирян, тощо. Правоздатність, дієздатність і деліктоздатність юридичної особи у церкві виникають одночасно.

Складовою правосуб'єктності юридичної особи церковного права є її правоздатність, яка може бути *загальною* та *спеціальною*. *Загальна правоздатність* передбачає можливість наявності певних прав та обов'язків, сумісних з сутністю суб'єкта. *Спеціальна* — означає наявність у суб'єкта прав та обов'язків згідно з цілями, зазначеними в її установчих документах. Діяльність юридичних осіб зі спеціальною правоздатністю визначається цілями і завданням, які зафіксовані у відповідних статутах і положеннях, та виникає в момент утворення тієї чи іншої організації і припиняється разом з її ліквідацією.

Визначення змісту категорій церковна правосуб'єктність та суб'єкти церковних правовідносин, а також подальші дослідження інших правових категорій, понять та правових інститутів церковного права сприятимуть подальшим теоретико-правовим дослідженням, розвитку церковного права як науки та навчальної дисципліни, як і розвитку сучасної теорії права в цілому.

Список використаних джерел:

1. Скакун О. Ф. Теорія держави і права : підручник / О. Ф. Скакун ; пер. з рос. Харків : Консум, 2004. 656 с.
2. Теорія держави і права : підручник / О. В. Петришин, С. П. Погребняк, В. С. Смородинський та ін. ; за ред. О. В. Петришина. Харків : Право, 2015. URL: https://pidru4niki.com/12120124/pravo/subyekti_pravovidnosin.
3. Джероза Л. Церковне право. Львів: Свічадо, 2001. 336 с.
4. Канонічне право: навчальний посібник / укл. свящ. М.Лагодич. Чернівці: Чернівец. нац. ун-т, 2010. 400 с.
5. Цвєткова Ю. Деякі приклади візантійського впливу на формування української правової традиції. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*, №85, 2010. С.41-46
6. Оборотов І.Г. Канонічна правосуб'єктність: сутність і елементи. *Актуальні проблеми політики*: Зб. наук. праць. Вип. 38. Миколаїв: Іліон, 2009. С. 217-226. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/3013/Оборотов_І.Г._Канонічна_правосуб%27єктність_сутність_і%20_елементи.pdf?sequence=3&isAllowed=y.
7. Севрюкова І.Ф. Дієздатність громадянина. *Юридична енциклопедія* : [у 6 т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1999. Т. 2 : Д - Й. 744 с.
8. Скакун О. Ф. Теория государства и права (энциклопедический курс). Харків : Эспада, 2007. 840 с.
9. Книга правил святих апостолів, Вселенських і Помісних соборів, і святих отців. URL: https://parafia.org.ua/biblioteka/svyatoottsivski-tvory/knyha-pravyl-svyatyh-apostoliv-vselenskyh-i-pomisnyh-soboriv-i-svyatyh-ottsiv/#toc----3.
10. Кодекс Канонического права. Москва: Институт философии, теологии и истории св. Фомы, 2007. 624 с. URL: http://www.vatican.va/archive/cod-iuris-canonici/russian/codex-iuris-canonici_russian.pdf.
11. Дієздатність за змістом. *Теорія держави і права*: Навчальний посібник. / За заг. ред. проф.Р.А.Ромашова. Київ : КНТ, 2007. 216 с.
12. Про альтернативну (невійськову) службу: Закон України від 12.12.1991 №1975-XII. Ст.1 Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1975-12#Text.
13. Положення про службу військового духовенства (капеланську службу) у Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України від 14.12.2016 № 685. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0010-17#Text.
14. Матвієнко А. Умови та перешкоди укладання шлюбу у вітчизняному сімейному та канонічному праві. *Підприємництво, господарство і право*. №2, 2017. С.34-39.
15. Деліктоздатність. *Теорія держави і права*: Навчальний посібник. / За заг. ред. проф.Р.А.Ромашова. Київ : КНТ, 2007. 216 с.
16. Музика А.А. Осудність. *Юридична енциклопедія* : [у 6 т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2002. Т. 4 : Н - П. 720 с.
17. Свт. Иоанн Златоуст. Тлумачення на святого Матвія Євангеліста. XXVIII. 3. URL: https://www.ccel.org/contrib/ru/Zlatmat1/Mat1_28.html.
18. Крестовська Н.М., Матвеева Л.Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. Видання друге. Харків : ТОВ «Одіссей», 2008. 432 с.
19. Кацюба К.В. Цивільна правосуб'єктність непідприємницьких товариств. // *Проблеми цивільного права та процесу*. Харків, 2018. С.303-306.
20. Статут (Положення) про управління Православної Церкви України. URL: https://www.pomisna.info/uk/tserkva/dokumenti/.